

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา ความคิดเห็นของราษฎรต่อการดำเนินงานโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชนในจังหวัดขอนแก่น ผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลและทำความเข้าใจในส่วนที่เป็น แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสังคมวิทยา
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศเกษตร
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชุมชน
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

2.1.1 **หลักการ ทฤษฎี แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมและความคิดเห็น** ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็น ไว้หลายท่าน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2524) ได้ให้ความหมายของ คำว่า ความคิดเห็น ไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาระดับราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

- 1) ข้อพิจารณาเห็นว่าเป็นจริงจากการใช้ปัญญาความคิดประกอบ ถึงแม้จะไม่ได้อาศัยหลักฐานพิสูจน์ยืนยันได้เสมอไปก็ตาม
- 2) ทศนะหรือประมาณการที่เกี่ยวกับปัญหาหรือประเด็นหนึ่ง เช่น ทศนะเกี่ยวกับความเหมาะสมของนโยบายวางแผนครอบครัว
- 3) คำแถลงของผู้ที่ยอมรับนับถือกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้อปัญหาที่มีผู้มาขอปรึกษา

Gould and Kole (1964 อ้างถึงใน คำรงฤทธิ์ หลอดคำ, 2538) ได้ให้คำจำกัดความของความคิดเห็นใน Dictionary of the Social Sciences ไว้ 3 ลักษณะ คือ

- 1) ความคิดเห็น คือ การพิจารณาตัดสิน ความเชื่อหรือความเชื่อจากบุคคลอื่นในบางประเด็น ความเห็นอาจจะแสดงออกทางคำนิยม หรือชนิดของเหตุผล หรือหลักฐานที่มีอยู่ซึ่งความสำคัญของความเห็นอาจจะมากน้อยต่างกันแล้วแต่บุคคล

2) ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกอย่างแคบและตรงจุด สามารถให้ทราบถึงความในใจของบุคคลมากกว่าทัศนคติ คังนั้น เมื่อความเห็นมีความสัมพันธ์กับลักษณะการเปลี่ยนแปลงภายนอกและมีความจำกัด มีรากฐานมาจากระบบทัศนคติของแต่ละบุคคล

3) ถ้าความคิดเห็นเป็นสิ่งที่มิชีวิต มันสามารถวัดได้และได้มีการพัฒนาเครื่องมือในการวัดขึ้นมา โดยปกติจะมีการเก็บรวบรวมความคิดเห็นของคนจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ประชามติเป็นการสุ่มตัวอย่างปัญหาที่ซับซ้อนและการวัดความคิดเห็น ทัศนคติ เทคนิคการวางและการสร้างแบบสอบถามนำมาใช้ การเน้นการแสดงออกในการวิจัยความคิดเห็น

โสภา ชูพิชัยกุล (2521) กล่าวไว้ว่า ความคิดเห็น หมายถึง บางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นความหวังหรือการคาดคะเน ไม่ได้เป็นเพียงความชอบเท่านั้น การประเมินความคิดเห็นมีแนวโน้มจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มย่อยหรือเล็กเป็นการคาดคะเนการกระทำ และเกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนใหญ่

มานะ จิตตะสังคะ (2520) และ นิสา สุวรรณประเทศ (2523) ได้ให้คำจำกัดความของความคิดเห็นในลักษณะคล้ายกันว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกทางด้านทัศนคติ ความรู้สึก ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยการพูดหรือการเขียนโดยอาศัยพื้นฐานความรู้ ข้อเท็จจริง ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ความคิดเห็นอาจได้รับการยอมรับหรือการปฏิเสธจากคนอื่น ๆ ได้ ความคิดเห็นและทัศนคติ มีลักษณะความหมายคล้ายกันมากไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แต่ความคิดเห็นจะไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ

เสนาะ ดิยาว (2527) ให้ความหมาย ของความคิดเห็นว่า เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการได้รับรู้ ข้อมูลที่เกี่ยวกับสิ่งนั้น ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะมีหลักฐานอ้างอิงหรือไม่อาจเห็นด้วยคาทัศนคติ คือการที่บุคคลมีความรู้สึกทั่วไป ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ส่วนความคิดเห็น คือการอธิบายเหตุผลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ทัศนีย์ ชังเทศ และสุรินทร์ เผ่ากวิน (2522) ให้ความหมายของความคิดเห็นว่า เป็นการแสดงออกซึ่งวิจารณ์ญาณที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะความคิดเห็นของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปตามข้อเท็จจริง (fact) ทัศนคติ (attitude) ของบุคคล ในขณะที่ทัศนคติแสดงความรู้สึกทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความคิดเห็นจะเป็นการอธิบายเหตุผลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

สุรางค์ จันทร์เอม (2524) กล่าวว่า ความคิดเห็น คือ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งแต่เป็นลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ บุคคลจะมีความคิดเห็นแตกต่างกันไป ความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติ

วิธีชู้ คังคะจันท์ (2524) ให้ความหมายของความคิดเห็นว่า หมายถึง การแสดงออกของทัศนคติโดยคำพูด (oral expression of the attitude) ส่วนพฤติกรรม (behavior) คือ การแสดงออกในทางปฏิบัติในรูปของการกระทำ (practical expression in action)

โยธิน ศันสนยุทธ และจุมพล พูลภัทรชีวิน (2529) ให้ความหมายของความคิดเห็นว่า เป็นการแสดงออกทางถ้อยคำ (verbal expression) เกี่ยวกับทัศนคติ (attitude) ค่านิยม (value) และความเชื่อ (belief) ความคิดเห็นดังกล่าวอาจจะประกอบด้วยองค์ประกอบทางอารมณ์หรือพฤติกรรมด้วยก็ได้

สรุป ความคิดเห็นว่า มีความหมายใกล้เคียงกันกับทัศนคติมาก เป็นการแสดงออกทางคำ ค่านิยม ความเชื่อ ความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกมาเป็นคำพูด การเขียน ที่มีลักษณะเป็นการลงมติหรือการตีความ โดยอาศัยความรู้ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจเป็นในลักษณะที่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย ความคิดเห็น เป็นเรื่องส่วนบุคคล หรือส่วนรวม ความคิดเห็นส่วนบุคคลอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับคนอื่นหรือของส่วนรวมก็ได้

2.1.2 การวัดความคิดเห็น

นีออน กลิ่นรัตน์ (2535) กล่าวว่า เนื่องจากความคิดเห็น (opinion) และทัศนคติ (attitude) มีความหมายและลักษณะต่าง ๆ ใกล้เคียงกันมาก ดังนั้นการวัดความคิดเห็นจึงสามารถใช้วิธีการวัดทางทัศนคติได้ด้วย แต่เนื่องจากทัศนคติเป็นพฤติกรรมภายใน และไม่สามารถทราบได้เลยว่าบุคคลมีทัศนคติอย่างไร ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีอนุมานจากพฤติกรรมภายนอกที่บุคคลแสดงออก และวิธีการวัดหลายอย่าง ดังนี้

1) การรายงานตนเอง (self-report measures) เป็นการวัดทัศนคติโดยวิธีการให้ผู้ถูกวัดรายงานตนเองถึงความรู้สึก ทำที่ต่อสิ่งนั้น ๆ อาจเป็นไปในทางบวก (+) หรือทางลบ (-) ไม่ได้แยกวัดองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน (คือ ด้านความคิด ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม) แต่จะวัดเพียง “ดี - ไม่ดี” ได้แก่

(1) มาตรวัดของเทอร์สโตน (Thurstone scales) การสร้างมาตรวัดแบบนี้โดยการรวบรวมข้อความที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติที่ต้องการวัด ควรจะได้ประมาณ 100 ข้อเป็นอย่างน้อย โดยมีลักษณะเป็นทางบวก (+) อย่างมาก เป็นกลาง และทางลบ (-) อย่างมาก หลังจากนั้นก็ให้เลือกตอบว่าข้อความใดบ้างที่ต่างกับความคิดเห็นของผู้ที่ต้องการวัด ต่อจากนั้นก็มาคำนวณหาค่ามัธยฐาน (median) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) ของแต่ละข้อความแล้วเลือกข้อความตามค่ามาตรฐานที่วัดได้ ก็จะเหลือข้อความเพียง 20 ข้อความ หรือมากที่สุด ไม่เกิน 45 ข้อความ

(2) มาตรการของไลเคิร์ต (Likert-type scales) ไลเคิร์ตได้สร้างมาตรวัดทัศนคติ โดยพัฒนามาจากของ Thurstone มีข้อความทั้งทางบวก (+) และทางลบ (-) ปะปนกันส่งไปให้ผู้ตอบตัดสินข้อความที่ตรงกับระดับความคิดเห็นของผู้ตอบมากที่สุด ซึ่งมี 5 ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่มีความเห็นหรือไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง แต่จากการใช้มาตรวัดแบบนี้มักพบว่าผู้ตอบ “ไม่มีความเห็น” เป็นส่วนมาก จึงมีการใช้คำพูดว่า “เห็นด้วยเพียงเล็กน้อย” แทนคำว่าไม่มีความเห็น เพื่อให้สามารถวัดความเห็นของผู้ตอบได้

(3) มาตรการจำแนกความหมาย (semantic differential scales) Osgood (1957 อ้างถึงใน นีออน กลิ่นรัตน์, 2535) เป็นผู้สร้างมาตรวัดแบบนี้โดยประกอบด้วยคำคุณศัพท์ที่บรรยายลักษณะของเป้าหมายที่เราต้องการวัดที่แสดงลักษณะตรงข้ามกัน เช่น บวก-ลบ ดี-เลว ยินดี-ไม่ยินดี และระหว่างคำคุณศัพท์ทั้งคู่ และมีช่วงห่างกัน 7 อันตรภาคชั้น โดยผู้ตอบจะเลือกคำว่าความรู้สึกที่เขามีต่อเป้าหมายนั้นอยู่ในอันตรภาคชั้นใด คะแนนของทัศนคติจะดูจากการรวมคะแนนจากแต่ละข้อ ซึ่งจะอยู่ระหว่าง 1-7 คะแนน

คะแนน 1 หมายถึง ทัศนคติทางลบ (-)

คะแนน 7 หมายถึง ทัศนคติทางบวก (+)

2) การสังเกตพฤติกรรม (observation of overt behavior) การสังเกตพฤติกรรมภายนอกของบุคคลก็เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ทราบถึงทัศนคติ (attitude) ของบุคคลได้ ซึ่งอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์ (interview) ประกอบด้วย เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์อธิบายเพิ่มเติม นอกจากนั้นอาจจะใช้วิธีการต่าง ๆ ต่อไปนี้เพื่อวัดทัศนคติ ได้แก่

(1) การใช้วิธีการถึงการสะท้อนภาพ (semiprojective technique) เช่น การให้ผู้ถูกศึกษาบรรยายภาพที่ไม่ชัดเจน หรือให้เติมคำหรือข้อความ หรือให้คำพูดใดคำพูดหนึ่งที่นึกขึ้นได้ทันทีหลังจากที่เสนอคำที่ต้องการวัด

(2) ผลการทำแบบทดสอบแบบปรนัย (performance on objective test) คือ การแสดงคำตอบจากแบบสอบถาม (questionnaire) แบบปรนัยในตัวเลือกที่ไม่ถูกต้อง และแสดงถึงความลำเอียงในเรื่องนั้น โดยจะต้องมีคำตอบที่ถูกต้องไว้ด้วย

(3) การวัดจากปฏิกิริยาของร่างกาย (physiological reactions) เนื่องจากว่าขณะที่ร่างกายเกิดอารมณ์ จะมีปฏิกิริยาของร่างกายที่สามารถวัดได้ เช่น การใช้เครื่องวัดการตอบสนองของผิวหนัง การวัดจากอัตราการเต้นของหัวใจ การบีบตัวของหลอดเลือด การหดตัวและการขยายตัวของม่านตา สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้รู้ถึงความเข้มข้นของทัศนคติ แต่ไม่สามารถบอกทิศทางได้ว่าเป็นไปทางลบ (-) หรือทางบวก (+)

(4) การวัดด้วยการแสดงออกทางใบหน้า (the face scales) การวัดแบบนี้แบ่งเกณฑ์การวัดออกเป็น 7 ระดับ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงท่าทางของใบหน้า ประกอบด้วยคา และปาก โดยจะดูลักษณะอาการของปาก กล่าวคือ ถ้าริมฝีปากโค้งขึ้นก็แสดงว่ามีความเห็นด้วย ถ้า ริมฝีปากอยู่ในระดับแนวราบหรือปกติ แสดงว่าไม่แสดงความคิดเห็นหรือไม่แน่ใจ และถ้าริมฝีปากโค้งงอลงล่าง แสดงให้เห็นว่าไม่เห็นด้วย

การวัดทัศนคติส่วนใหญ่ได้ใช้วิธีการแบบรายงานตนเอง (self-report measures) เพราะสามารถจัดเก็บข้อมูลจากคนกลุ่มใหญ่ ซึ่งอาจจะทำได้โดยการสัมภาษณ์ (interview) ซึ่งมีทั้งแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะคำถามที่กำหนดคำตอบไว้ให้เลือกตอบ (close-ended question) และลักษณะคำถามที่ผู้ตอบสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ (open-ended question) หรืออาจจะใช้แบบสอบถาม (questionnaire) ซึ่งสามารถทำได้รวดเร็ว (สุชาติ ประสิทธิรัฐสินธุ์, 2523) ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปอธิบายได้กว้างขวาง แต่มีข้อจำกัดเพราะอาจจะได้ข้อมูลไม่ตรงกับความเป็นจริงกับพฤติกรรมของเขา เนื่องจากบุคคลเกิดความระมัดระวังในการตอบแบบสอบถาม

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับสังคมวิทยา

2.2.1 ความหมายของชุมชน

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2531) ให้นิยามศัพท์ คำว่าชุมชน ไว้ว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2541, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.) กล่าวว่าชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

สรุปความหมายคำว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ด้านบทบาท กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และผลประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยวัฒนธรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์นั้นๆ

2.2.2 โครงสร้างทางสังคม (social structure)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2527) ได้ให้ความหมาย โครงสร้างทางสังคม (social structure) คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ยึดเหนี่ยวกันด้วยวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ของแต่ละคนหรือหมู่คณะ โครงสร้างทางสังคมเคลื่อนไหวไปมา (dynamic) ตามการเคลื่อนไหวของมนุษย์ที่เป็นองค์ประกอบ กล่าวอีกนัยหนึ่งโครงสร้างทางสังคมเป็นเหมือนร่างแหครอบมนุษย์อยู่ตลอดเวลาไม่ว่ามนุษย์จะทำอะไร จะอยู่ที่ไหน หรือจะคิดอะไร

2.2.3 องค์กรชาวบ้าน

สัมพันธ์ เตะชะอริก (2548) ได้ให้ความหมาย องค์กรชาวบ้าน หมายถึงการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อเป็นกลไกในการทำงาน เป็นเวทีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนและตัดสินใจในระดับรากหญ้า ที่มีระบบโครงสร้างและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาของชุมชน

องค์กรชาวบ้านมี 3 ประเภท คือ

1. องค์กรที่ภาครัฐจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมตามการสนับสนุนของรัฐ
2. องค์กรที่ภาคเอกชนเป็นผู้สนับสนุนหรือจัดตั้ง
3. องค์กรที่ภาคประชาชนเป็นผู้จัดตั้ง และดำเนินการด้วยตนเอง

2.2.4 ส่วนประกอบของโครงสร้างองค์กร

Greenberg and Baron (1993, อ้างถึงใน นันทิยา หุตานุวัตร และฉรงค์ หุตานุวัตร, 2546) กล่าวถึง โครงสร้างขององค์กรประกอบด้วย 5 ลักษณะ คือ

1. ระดับของอำนาจซึ่งแสดงความสัมพันธ์ของบุคคล
2. การแบ่งส่วนแรงงานซึ่งแสดงความถนัดหรือความเชี่ยวชาญในแต่ละงาน
3. ขอบเขตของการควบคุมซึ่งแสดงความสามารถของบุคคลในการกำกับดูแล
4. ตำแหน่งสายงานตรงและสนับสนุนซึ่งแสดงลักษณะของงานและ
5. การกระจายการตัดสินใจ

2.2.5 วัฒนธรรมองค์กร

นันทิยา หุตานุวัตร และฉรงค์ หุตานุวัตร (2546) ได้ให้ความหมาย วัฒนธรรมองค์กร หมายถึง ระบบคุณค่าที่หล่อหลอมจากบุคคลในองค์กร และสมาชิกในองค์กรนั้นๆ ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

Cummings and Huse (1989) และ Coffry (1994, อ้างถึงใน นันทิยา หุตานุวัตร และฉรงค์ หุตานุวัตร, 2546) ได้ชี้ถึงหน้าที่ของ วัฒนธรรมองค์กรไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่จำแนกองค์กรแต่ละองค์กรให้แตกต่างกัน

2. วัฒนธรรมองค์กรทำให้มีความรู้สึกเป็นสมาชิกขององค์กรนั้นๆ
  3. วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่หล่อหลอมสมาชิกใหม่
  4. วัฒนธรรมองค์กรทำให้องค์กรเสถียรภาพโดยกำหนดการกระทำมาตรฐานแก่สมาชิก
  5. วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่เป็นกลไกการปรับทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิก
  6. วัฒนธรรมองค์กรทำหน้าที่สนับสนุนหรือขัดขวางการเปลี่ยนแปลงในองค์กร
- จากการศึกษาวัฒนธรรมองค์กรในการพัฒนาชนบท ของนันทิยา หุตานุวัตรและฉรงค์ หุตานุวัตร พบว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้านมีลักษณะพึ่งพิงอาศัยและช่วยเหลือกัน แต่โดยส่วนใหญ่การช่วยเหลือกันหรือทำงานร่วมกันจะมีลักษณะชั่วคราว เมื่อเสร็จกิจหนึ่งๆ ก็แยกย้ายการทำงานมาหากินของตน ลักษณะการทำงานร่วมกันในรูปของกลุ่มหรือองค์กรระยะยาวหรือถาวรยังเป็นสิ่งใหม่จากความคุ้นเคยทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของการก่อตัวเป็นกลุ่มเกษตรกรหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น“ก้าว” เชื่อมโยงให้คนในชุมชนมาทำงานร่วมกันซึ่งต่างจากการก่อตัวขององค์กรธุรกิจส่วนใหญ่ที่มี “เงิน” เป็นแรงจูงใจที่สำคัญ ในขณะที่กลุ่มเกษตรกรไม่มีผลตอบแทนเป็นเงินอย่างชัดเจนและจำนวนมาก
- ในการศึกษาครั้งนี้ ได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสังคมวิทยา ทางด้านโครงสร้างทางสังคม องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน โครงสร้างองค์กร และวัฒนธรรมองค์กร มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ สภาพการดำเนินงาน ความคิดเห็นต่อการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน เพื่อความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ ความสัมพันธ์ ของบุคคลในชุมชน ซึ่งอาจมีผลต่อสภาพการดำเนินงาน ความคิดเห็นต่อการดำเนินงาน โครงการฯ ได้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศเกษตร

ประสิทธิ์ ประคองศรี (2543) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ได้รับการจัดการว่าเป็นระบบนิเวศเกษตรระบบหนึ่ง จึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศเกษตร ดังนี้

1) ความหมายของระบบนิเวศเกษตร

ระบบนิเวศเกษตร (agro - ecosystem) เป็นระบบนิเวศตามธรรมชาติระบบหนึ่ง (natural ecosystem) ที่เกิดจากการที่มนุษย์ได้เข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบางส่วน หรือทั้งหมด ของรูปร่างลักษณะ คุณสมบัติ ขององค์ประกอบภายในทางด้านกายภาพและหรือชีวภาพดั้งเดิมของระบบนิเวศนั้นๆ เพื่อจุดมุ่งหมายให้เป็นแหล่งหรือสถานที่ที่สามารถดำเนินผลิตอาหาร เส้นใย หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ ตามที่มนุษย์ต้องการ

2) ลักษณะระบบนิเวศเกษตร

(1) เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีขอบเขตชัดเจน ใช้เป็นที่อยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูล และมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามบทบาทหน้าที่อย่างสมบูรณ์ และสมดุลของสิ่งมีชีวิต (biotic components) กับสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (non-biotic components) ที่เป็นสภาพทางกายภาพ และสภาพทางพีสิกส์เคมี

(2) มนุษย์ได้เข้าไปบริหารและจัดการระบบนิเวศ ด้วยการวางแผน และดำเนินการกำหนดขอบเขต โครงสร้าง และบทบาทหน้าที่ของทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ปรับ รูปร่างลักษณะของสิ่งมีชีวิตบางอย่าง เพื่อเพิ่มศักยภาพ และประสิทธิภาพในการผลิตของระบบนิเวศนั้น ตามที่มนุษย์ต้องการอย่างเพียงพอต่อเมืองและไม่มีที่สิ้นสุด

3) องค์ประกอบของระบบนิเวศเกษตร ระบบนิเวศเกษตรโดยทั่วไป ประกอบด้วย

(1) องค์ประกอบภายในระบบ (process) ได้แก่ สิ่งไม่มีชีวิตประกอบด้วย ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ สภาพดิน ทรัพยากรน้ำ และสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์ตั้งใจวางแผนและดำเนินการผลิต

(2) ปัจจัยนำเข้าสู่ระบบ (production inputs) ได้แก่ เทคนิควิธีการ พลังงานทั้งที่เป็นพลังงานตามธรรมชาติ แรงงานคนและสัตว์ เครื่องทุ่นแรง เพื่อใช้ในการปรับปรุง สภาพของสิ่งมีชีวิต และเพื่อการผลิตพืชและสัตว์เลี้ยง รวมทั้งสิ่งจำเป็นอื่นได้แก่ สภาพการตลาด ราคาผลผลิตที่ดี เงินทุนสินเชื่อ นโยบายของรัฐที่ชัดเจนและแน่นอน

(3) ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากระบบนิเวศเกษตร (products or outputs) ได้แก่ ประเภทที่เป็นประโยชน์ เช่น ปริมาณ คุณภาพผลผลิตพืช และสัตว์ที่ใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานความจำเป็นของมนุษย์ และประเภทที่เป็นของเสีย เกิดจากการบริหารและจัดการที่ไม่ดี เช่น ความเสื่อมโทรมและเกิดมลพิษในทรัพยากรดิน น้ำ อากาศ และการปนเปื้อนสารเคมี และคุณภาพของผลผลิตที่ไม่เป็นตามที่ต้องการ

4) ความยั่งยืนของระบบนิเวศเกษตร สามารถวัดได้โดยใช้ตัวชี้วัด ดังนี้

(1) คุณภาพของสิ่งแวดล้อมและความเหมาะสมสอดคล้องด้านนิเวศวิทยา (environmental quality and ecological soundness) ความยั่งยืนของระบบนิเวศเกษตร ใช้ตัวชี้วัดบางตัวของวัฏจักรของแร่ธาตุอาหาร ชลศาสตร์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความคงสภาพอยู่อย่างต่อเนื่อง ของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในระบบนิเวศหนึ่งๆ ต้องอาศัยการหมุนเวียนอย่างเป็นวัฏจักร ของแร่ธาตุอาหารที่เกิดขึ้นระหว่าง สิ่งมีชีวิต (living organism) และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environments)

การรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ และศักยภาพในการผลิต มีกิจกรรมที่สำคัญ คือ การรักษาระดับที่คงเส้นคงวาของความสามารถในการผลิตของพืช ที่ให้ผลผลิตสูง และมีลักษณะหลากหลายชนิด กระทำได้โดยการสร้างความสมดุลในกระบวนการใช้ประโยชน์ และป้องกันความเสื่อมโทรม (degradative processes) ที่เกิดจากการกัดเซาะหรือกษัยการของดิน การไหลหนี และการชะล้างของแร่ธาตุอาหาร

(2) ความซับซ้อนและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีววิทยา ประกอบด้วย

- การใช้กลยุทธ์ทางการจัดการการปลูกพืช (crop management strategies) เช่น มีการปลูกพืชแต่ละชนิดเป็นแนวสลับกัน การใช้รูปแบบการปลูกพืชหลายชนิดปะปนกันภายในเวลาและสถานที่เดียวกัน

- ความสามารถในการผลิตพืช และสัตว์ (agricultural productivity) หรือประสิทธิภาพในการผลิต โดยการเปรียบเทียบปัจจัยนำเข้า กับผลผลิตของระบบ ซึ่งเป็นการวัดการหมุนเวียนหรือวัฏจักรของพลังงาน วัสดุ แร่ธาตุ อาหาร ที่เป็นกิจกรรมจำเป็นขั้นพื้นฐานของแต่ละระบบนิเวศ

- ตัวชี้วัดทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ นอกจากจะสะท้อนถึงคุณภาพของชีวิตความเป็นอยู่และความสามารถในการสร้างผลกำไรตอบแทนของเกษตรกรแล้ว ยังสะท้อนถึงสภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

5) พฤติกรรมของระบบ (system behavior) พฤติกรรมของระบบประกอบด้วย 7 ด้าน ดังนี้

(1) ระดับความสามารถในการผลิต (productivity) เมื่อพิจารณาจากปริมาณผลผลิตสุทธิที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยในการผลิต 1 หน่วย ส่วนมากนิยมนิยามวัดผลผลิตภาพในช่วงของปีว่ามีมูลค่าผลผลิตมากน้อยเพียงไร เช่นรายได้สุทธิต่อแรงงานในครัวเรือน 1 คน ต่อพื้นที่ทำการเกษตร 1 ไร่

(2) ระดับความมีเสถียรภาพ / ความมั่นคง หรือ ความทนทานของระบบและของผลผลิตต่อสภาพของสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม (stability of system and productivity) หมายถึง ระดับความมั่นคงทนทานของการผลิตของระบบที่ไม่แปรผันจนเกินไปอันเนื่องมาจากปัจจัยที่เกิดจากสภาพแวดล้อม สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และสภาพของการตลาดที่มีการแปรเปลี่ยนไป

(3) ความยั่งยืนถาวร (sustainability) หมายถึง ระดับความมั่นคงหรือความมีเสถียรภาพของผลผลิตภาพ หรือความสามารถในการผลิตของระบบ ในระยะที่ต่อเนื่องยาวนาน (stability over time) หรือ การรักษาศักยภาพในการผลิตของระบบนิเวศที่จัดการโดยมนุษย์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ถึงแม้มีสาเหตุที่เป็นปัจจัยจากภายนอกทั้งที่ควบคุมได้และควบคุมไม่ได้มากกระทบ ซึ่งอาจเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว

(4) ระดับความมีเสมอภาคหรือความเท่าเทียมในความสามารถในการผลิต/รายได้ และฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้ผลิต (equity of productivity, income, and socio - economic status) หมายถึง ความสามารถในการกระจายผลผลิตที่เกิดขึ้นของระบบให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลทุกหมู่เหล่าในท้องถิ่นชุมชนได้อย่างทั่วถึงเท่าเทียมกันมากน้อยเพียงไร

(5) ระดับความมีเอกภาพ หรือการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันของเกษตรกร (solidarity of farmer) หมายถึง การรวมตัวกันของเกษตรกรทั้งหลาย ที่เข้าไปบริหารจัดการ และใช้ประโยชน์ร่วมกันในระบบนิเวศเกษตรพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เพื่อบรรลุเป้าหมายและความยั่งยืนยาวนานของกลุ่ม

(6) ระดับความสามารถในการปรับตัวได้ของระบบต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพสิ่งแวดล้อม (adaptability of system to environmental change) หมายถึง ความสามารถของระบบในการปรับเปลี่ยนตนเอง หรือมีความยืดหยุ่น (flexibility) ต่อสภาพแวดล้อมที่ได้เปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งดำรงสภาพของระบบอยู่ได้โดยที่ยังมีความสามารถในการผลิต ความมีเสถียรภาพ ภาวะภาพ ความเท่าเทียมและความมีเอกภาพรวมกลุ่มกันเช่นเดิม

(7) ระดับความหลากหลายกิจกรรมการผลิตของเกษตรกร (diversity of production activities of farmer) หมายถึง การผลิตของเกษตรกรในระบบนิเวศเกษตรที่ประกอบด้วย การผลิตตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไป และเป็นการผลิตในเวลาเดียวกันแบบผสมผสานกัน ทั้งนี้เพื่อผลิตให้ได้ผลผลิตที่สามารถสนองความต้องการในด้านอาหาร และสิ่งจำเป็นอื่นๆ อย่างเพียงพอของครัวเรือนและของชุมชน

ในการศึกษาเรื่องนี้ ได้นำเอากรอบแนวความคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศเกษตร ในการกำหนดประเด็นศึกษา และวิเคราะห์ สภาพการดำเนินงาน ตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชนเกี่ยวกับ

1. สภาพทั่วไปของป่าชุมชน และการบริหารจัดการป่าชุมชน ได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายและลักษณะและองค์ประกอบ ระบบนิเวศเกษตรมาเป็นแนวคิดหลัก ในการกำหนดประเด็นศึกษาต่อไปนี้ ของป่าชุมชน ประกอบด้วย สภาพด้านกายภาพ ชีวภาพ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางกายภาพและชีวภาพ และสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของราษฎรที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

- 2) สภาพการบริหารจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย องค์ประกอบการบริหารของคณะกรรมการป่าชุมชน ได้แก่ นโยบายและแผนงาน การจัดองค์การและโครงสร้างองค์การบริหาร การสรรหาและคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน การประสานงาน การกำกับติดตามประเมินผล

การจัดสรรงบประมาณ การอำนวยความสะดวก การเตรียมข้อบังคับ และกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ การอนุรักษ์ การปลูกและบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์

2. การวิเคราะห์ ความยั่งยืน ของป่าชุมชน ตามโครงการ โดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศเกษตร และคุณสมบัติของพฤติกรรมระบบมากำหนดเป็นตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์ความยั่งยืนของป่าชุมชน ที่ได้รับการจัดการดังกล่าว

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

2.4.1 แนวคิดป่าชุมชนสากล

กฤษฎา บุญชัย (2545) ได้ศึกษาแนวคิดป่าชุมชนสากลว่า มีงานศึกษามนุษย์วิทยาหรืองานชาติพันธุ์วรรณาจำนวนมากทั้งในเชิงนิเวศวัฒนธรรมตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ที่มองปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในลักษณะของการปรับตัวเข้าหากัน แต่แนวคิดเรื่อง “ป่าชุมชน” หรือเอา “ป่า” มาผนวกกับ “ชุมชน” ยังไม่ปรากฏขึ้นในฐานะแนวทางการจัดการป่าหรือการพัฒนาชนบท แต่ก็อาจกล่าวได้ว่างานศึกษาดังกล่าวได้เป็นพื้นฐานของการเปิดมุมมองต่อป่าในมิติใหม่ แนวคิดเรื่องป่าเชิงสังคม หรือป่าชุมชน กำเนิดขึ้นในมาท่ามกลางปัญหาการจัดการป่าในประเทศโลกที่สาม ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรง จากแนวคิดการจัดการป่าของประเทศตะวันตกที่มุ่งเน้นการทำไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ การที่รัฐมีมุมมองต่อป่าในฐานะเป็นสินค้าที่เป็นปัจจัยการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมหรือเป็นสินค้าป้อนให้แก่ประเทศตะวันตก ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันก็สร้างปัญหาผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ที่อาศัยพึ่งพิงป่า เพราะเหตุที่ป่าเปรียบเสมือน “ทุนชีวิตและวัฒนธรรม” การทำลายป่าได้ส่งผลโดยตรงต่อการสร้างสถานะยากจนให้เกิดขึ้น แต่ในขณะที่เดียวกันรัฐในประเทศโลกที่สามทั้งหลายแม้จะมีความริเริ่มแนวคิดในการอนุรักษ์ป่า เพื่อรักษาไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ แต่คำพิงนโยบาย กฎหมาย และองค์กรรัฐเพียงลำพังไม่สามารถที่จะรักษาทรัพยากรไว้ได้ จึงได้เกิดมีความคิดเรื่องป่าไม้สังคมขึ้นจุดเริ่มต้นแนวคิดป่าไม้สังคมถูกอ้างว่า เป็นความพยายามของนักวิชาการป่าไม้ในการทำงานร่วมกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของชาวชนบทที่มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงมากขึ้น จนได้มีการจัดประชุมสมัชชาป่าไม้โลกในช่วงทศวรรษ 2510 ถึง 2520 ในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างน้อย 3 ประเทศ เริ่มจากประเด็นเรื่อง “ป่าไม้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” จัดที่บัวโนสไอเรส ประเทศบราซิล ในปี 2515 “ป่าไม้สำหรับประชาชน” จัดที่จาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย ในปี 2521 การประชุมเรื่องการพัฒนาชนบทและการปฏิรูปการเกษตรในปี 2522 และ “ทรัพยากรป่าไม้เพื่อการพัฒนาอย่างรอบด้าน” จัดที่เม็กซิโก ในปี 2528 จากจุดเริ่มต้นดังกล่าว องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ซึ่งมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทาง การป่าไม้และ

พัฒนาของโลก ก็ได้ดำเนินการสนับสนุนการจัดการป่าไม้เชิงสังคมไปทั่วโลกขณะเดียวกัน ธนาคารโลกก็ได้รับถูกต้องโดยมีโครงการด้านป่าเชิงสังคมขึ้น

2.4.2 แนวคิดป่าชุมชนในประเทศไทย

กฤษฎา บุญชัย (2545) ได้ศึกษาแนวคิดป่าชุมชนในประเทศไทยว่า แนวคิดเรื่องป่าสังคมในเมืองไทยมีจุดเริ่มต้นกลางทศวรรษ 2520 โดยเกิดจากความเคลื่อนไหว ภาคประชาชนในการต่อต้านคัดค้านโครงการพัฒนา และนโยบายการจัดการป่าของรัฐที่ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม และมีผลกระทบต่อประชาชน ซึ่งในส่วนของรัฐเองต่อมา ก็ได้มีแนวคิดเรื่องป่าสังคมขึ้น โดย FAO ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาวางแผนร่วมเพื่อจัดทำหลักสูตรป่าไม้เชิงสังคม (social forestry) กับคณะทำงานคณะวนศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปี 2527 ซึ่งในช่วงนั้น ก็ได้เริ่มมีงานศึกษาเกี่ยวกับวนศาสตร์ชุมชน เพื่อเตรียมหลักสูตรหลายชิ้น แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดวนศาสตร์ชุมชน ป่าไม้เชิงสังคม ป่าชุมชน จากคณะวนศาสตร์ ก็ไม่ได้เป็นประเด็น หรือมีพื้นที่ทางวิชาการในแวดวงวนศาสตร์ หรือมีผลต่อการกำหนดนโยบายด้านป่าไม้ของรัฐบาลเท่าใดนัก เพราะแนวคิดการจัดการป่ากระแสหลักยังเน้นเรื่องการทำไม้ของรัฐและเอกชน โดยไม่มีบทบาทของชุมชนแต่อย่างใด

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) ได้ทำงานศึกษาเรื่อง “ป่าไม้เพื่อพัฒนาสังคมชนบท” ในปี 2528 โดยใช้แนวทางสังคมศาสตร์ การพัฒนาชนบทและวัฒนธรรมชุมชน เป็นฐานในการวิเคราะห์การจัดการป่า ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนิยามความหมายของป่า และผู้จัดการป่าเสียใหม่ โดยชี้ชัดชัดเจนว่า ป่าชุมชน คือป่าที่ชุมชนร่วมกันจัดการเป็นหลัก การจัดการป่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชนบท และยังกินความถึงการร่วมมือของชุมชนในการต่อรองกับรัฐ หรือใช้หลักการจัดการของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน หรือผลประโยชน์ตกอยู่กับชุมชน หากใช้เป็นโครงการของรัฐที่ไปส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไม้ใช้สอย หรือทำวนเกษตร หมู่บ้านป่าไม้ ซึ่งยังยึดถือรัฐเป็นผู้นำ หรือผู้เชี่ยวชาญที่ไปชี้นำชาวบ้าน ดังที่คณะวนศาสตร์ หรือ FAO พยายามจะอธิบาย งานศึกษาของฉลาดชาย รมิตานนท์ แม้จะเพียงการประมวลแนวคิดจากต่างประเทศ และยังไม่ได้ศึกษาในภาคสนามก็ตาม แต่ก็ได้รับการขานรับจากแวดวงนักพัฒนาเอกชน ชาวบ้าน นักวิชาการที่กำลังประสบปัญหาการรุกรานของรัฐและนายทุนที่เข้าแย่งชิงทรัพยากรป่าของชาวบ้าน โดยการสัมปทานไม้หรือจากโครงการของรัฐจำนวนมาก อีกทั้งยังสอดคล้องกับนโยบายป่าไม้แห่งชาติปี 2528 ที่จำแนกป่าเศรษฐกิจ และสนับสนุนการจัดการป่าเชิงพาณิชย์ของเอกชนอย่างชัดเจน ทำให้ขบวนการภาคประชาชนต้องวิพากษ์และเสนอทางเลือกการป่าภาคประชาชนขึ้น

2.4.3 สภาพป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ (2536) ได้ศึกษาโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา” ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ามีรูปแบบ

การจัดการป่าชุมชน 3 รูปแบบ ตามเงื่อนไขแรงกดดันในแต่ละพื้นที่คือ

รูปแบบที่ 1 การจัดการเชิงวัฒนธรรม การจัดการในรูปแบบนี้ดำเนินการได้ภายใต้เงื่อนไขของชุมชนดั้งเดิมที่มีความผูกพันในเชิงเครือญาติและเป็นการจัดการกับบุคคลภายในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ร่วมกันมานานเป็นส่วนใหญ่อการจัดการที่กระทำโดยกลุ่มผู้นำจึงได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม เพราะถือว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม แต่เมื่อใดที่มีการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์กับคนภายนอกที่มาแย่งชิงทรัพยากร การจัดการรูปแบบนี้มักจะไม่ได้รับการยอมรับ ยกเว้นคนภายนอกที่เป็นชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น

รูปแบบที่ 2 การจัดการภายใต้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งการจัดการในรูปแบบนี้ดำเนินการภายใต้ระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในชุมชนสูง และส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นกับชุมชนใหม่ที่มีกลุ่มหลากหลายจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน การจัดการมักกระทำโดยผู้แทนของกลุ่มเหล่านั้นเข้ามาประสานประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบที่ 3 การจัดการเชิงการเมือง เป็นรูปแบบการจัดการที่เกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันจากอำนาจรัฐในเรื่องของป่า เช่น การสัมปทานป่า การปลูกป่า ป่าอนุรักษ์ และโครงการคอก. เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องจัดตั้งองค์กรขึ้นมาพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน

2.4.4 สภาพป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น

จากการศึกษาสภาพป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชนในจังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชนหมู่บ้านละ 3 คน จำนวน 17 หมู่บ้าน พร้อมทำการสำรวจสภาพป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน จำนวน 17 แห่ง ที่เข้าร่วมโครงการในปีงบประมาณ 2543 ปรากฏดังนี้

1) สภาพทางด้านกายภาพของป่าชุมชน พบว่ามีพื้นที่โดยเฉลี่ย 311.94 ไร่ ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นที่สาธารณะประโยชน์ที่ขึ้นทะเบียน น.ส.ด. โดยทั่วไปมีการจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน โดยการฝังหลักเขตและติดป้ายแสดงแนวเขต มีเพียงบางชุมชนเท่านั้นที่จัดทำรั้วลวดหนามหรือขุดคลองรอบป่า ลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ป่าชุมชนโดยทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ บางแห่งจะเป็นพื้นที่ราบสลับเนินสูง ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ส่วนใหญ่มีแหล่งน้ำในพื้นที่ป่าชุมชน ได้แก่ สระน้ำ อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก และคลองรอบป่าชุมชน สำหรับสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ป่าชุมชน พบว่าส่วนใหญ่ไม่มีสิ่งปลูกสร้าง แต่พบว่ามีสำนักสงฆ์ และเมรุเผาศพ ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าชุมชนเพียงบางแห่งเท่านั้น สภาพทั่วไปบริเวณรอบป่าชุมชนเป็นพื้นที่การเกษตรของราษฎรซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ทำไร่ บางส่วนเป็นพื้นที่ทำนา

2) สภาพทางด้านชีวภาพภายในป่าชุมชน ชนิดป่าที่พบในพื้นที่ป่าชุมชนเกือบทั้งหมดเป็นป่าเต็งรัง (ป่าโคก หรือป่าแดง) มีเพียงบางแห่งเท่านั้นที่เป็นป่าเบญจพรรณโดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

(1) ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณ จำแนกออกเป็น 3 ลักษณะ

- ป่าสมบูรณ์ตามธรรมชาติ (ไม้ยืนต้นและพืชผักหนาแน่น) พบว่า ป่าลักษณะนี้มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 57 ของพื้นที่ป่าชุมชน โดยพืชพรรณที่พบมากจำแนกตามลักษณะของพืชพรรณออกเป็น ไม้ยืนต้น ซึ่งได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เหียง ไม้พลวง ไม้แดง ไม้ประดู่ มะค่าแต้พืชชั้นล่างได้แก่ ลูกไม้ของไม้ยืนต้น หญ้าเพ็ก ปรง เล็บแมว สาบเสือ สำหรับพืชผักที่ใช้เป็นอาหารและสมุนไพร ได้แก่ ผักกระเจียว ผักอีลอก เห็ดชนิดต่างๆ ผักเม็ก ผักกระโดน มะกอก มะกอกเลื่อม ขี้เหล็ก สะเดา กาสะลอง มะขามป้อม สมอไทย ผักหวานป่า เป็นต้น

- ป่าเสื่อมโทรมที่ได้รับการฟื้นฟู (ป่าปลูก) พบว่ามีพื้นที่ประมาณ ร้อยละ 25 ของพื้นที่ป่าชุมชน ส่วนใหญ่ชนิดไม้ที่ใช้ปลูกได้แก่ สะเดา ขี้เหล็ก ผักตบชวา มะขามป้อม สัตบรรณหรือตีนเป็ด ประดู่ ราชพฤกษ์หรือคูณ ยูคาลิปตัส นนทรีหรืออะลาง ส่วนใหญ่มีลักษณะการปลูกแบบเป็นแถวเป็นแนว โดยมีอัตราการรอดตายเฉลี่ย ร้อยละ 38

- ป่าเสื่อมโทรมที่ยังไม่ได้รับการฟื้นฟู พบว่าป่าลักษณะนี้ มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 18 ของพื้นที่ป่าชุมชน ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์สำหรับเลี้ยงสัตว์ (วัว และควาย)

(2) สัตว์ป่า ที่พบในพื้นที่ป่าชุมชน ส่วนใหญ่เป็นสัตว์จำพวกนกชนิดต่างๆ กิ้งก่า แอ้ง งู และที่พบบ้างแต่ไม่มากได้แก่ กระรอก กระต่าย พังพอน หนู สุนัขจิ้งจอก และไก่ป่า โดยคณะกรรมการป่าชุมชนส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 70 อนุญาตให้ล่าสัตว์ป่าเหล่านี้เพื่อการบริโภคได้ ส่วนที่เหลือหรือประมาณร้อยละ 30 ไม่อนุญาตให้ล่าจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์สัตว์ป่าเหล่านี้ไว้เพื่อความสมดุลทางธรรมชาติ

(3) แมลงและไข่แมลง ที่พบมากและนิยมบริโภคเป็นอาหาร ได้แก่ ไข่มดแดง จักจั่น แมลงจิงจู๋น แมลงทับ แมลงคาม แมลงแดง (แมลงมวนดำโย) จิโป่ม (จิ้งโกร่ง)

3) การเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชุมชน เมื่อเปรียบเทียบในช่วงก่อนเข้าร่วมโครงการ 5 ปี และหลังเข้าร่วมโครงการ 5 ปี จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชน พบว่าก่อนมีการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ ราษฎรในชุมชนส่วนใหญ่ มีความเห็นว่า ป่าชุมชนที่มีการจัดการโดยชุมชนเอง ยังขาดปัจจัยด้านความรู้ ความเข้าใจ และงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ในการดำเนินงาน ทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินงาน ซึ่งปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ อาหารธรรมชาติจากป่ามีไม่เพียงพอต่อความต้องการของชุมชน พื้นที่ป่าชุมชนถูกบุกรุก ขีดถือ ครอบครอง ผู้นำชุมชนไม่มีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนที่ดีพอ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงาน

ภาครัฐหรือเอกชนในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งสภาพป่าจากผลการดำเนินงานตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ที่ผ่านมา เมื่อเปรียบเทียบกับสภาพป่าในช่วงก่อนเข้าร่วมโครงการ 5 ปี มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

(1) **ขนาดพื้นที่ป่าชุมชน** พบว่าป่าชุมชนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 88 ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนที่เหลือ ร้อยละ 12 มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น สาเหตุที่พื้นที่ป่าชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเนื่องจากคณะกรรมการป่าชุมชนบางชุมชนได้เจรจาขอคืนพื้นที่ป่าชุมชนที่ถูกบุกรุก ยึดถือครอบครองจากราษฎรได้เป็นบางส่วน เพื่อนำพื้นที่ดังกล่าวมาปลูกป่าตามโครงการสำหรับสาเหตุที่พื้นที่ป่าชุมชนไม่มีการเปลี่ยนแปลงลดลง เนื่องจากคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดและควบคุม กฎ ระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชนและได้รับความร่วมมือจากราษฎรทั่วไปเป็นอย่างดี

(2) **แหล่งน้ำภายในป่าชุมชน** พบว่าป่าชุมชนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 88 ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนที่เหลือ ร้อยละ 12 มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น สาเหตุที่มีแหล่งน้ำเพิ่มขึ้นเนื่องจากพื้นที่ชุมชนบางแห่งไม่มีแหล่งน้ำ คณะกรรมการฯ และราษฎร จึงได้จัดสร้างแหล่งเก็บน้ำในพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอยสำหรับชุมชนเอง และเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นเป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ป่า และสัตว์เลี้ยงของราษฎรในชุมชน

(3) **อาคารสิ่งปลูกสร้างภายในป่าชุมชน** พบว่าป่าชุมชนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 88 ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนที่เหลือ ร้อยละ 12 มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น สาเหตุที่มีการเพิ่มขึ้นเนื่องจาก ราษฎรมีความคิดเห็นว่า การจัดตั้งสำนักสงฆ์ พระสงฆ์จะช่วยดูแลรักษาป่า และพัฒนาป่าปลูกให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จึงได้มีมติเห็นชอบให้จัดตั้งสำนักสงฆ์ภายในป่าชุมชนได้

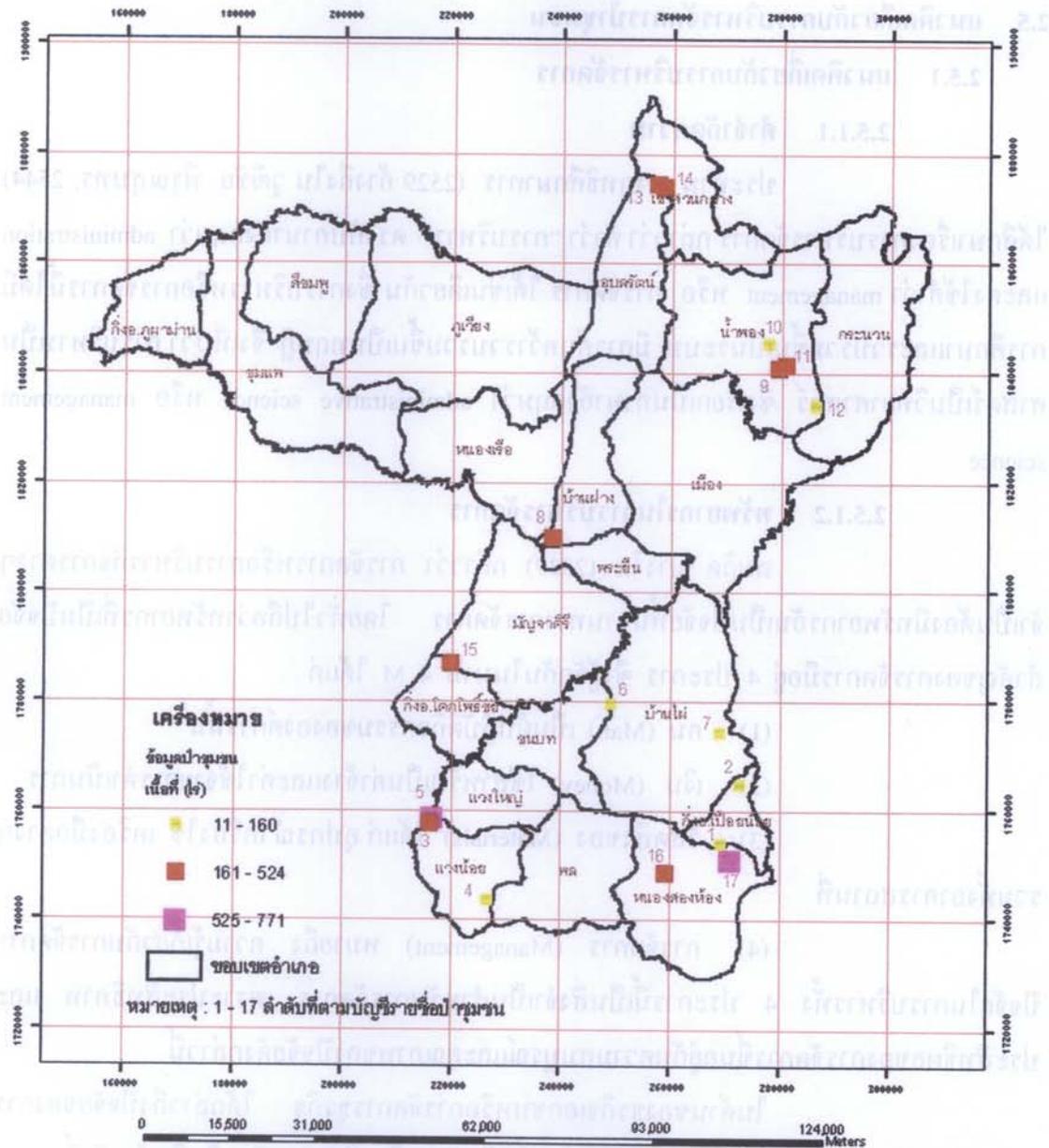
(4) **ความอุดมสมบูรณ์ ของพืชพรรณ** พบว่าป่าชุมชนส่วนใหญ่หรือร้อยละ 76 มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากราษฎรได้มีการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ทำให้ป่ามีโอกาสในการฟื้นสภาพโดยธรรมชาติ ตลอดจนการปลูกฟื้นฟูสภาพป่าทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

(5) **ปริมาณสัตว์ป่า แมลง และไข่แมลง ที่นิยมบริโภคเป็นอาหาร** พบว่า ส่วนใหญ่มีปริมาณเพิ่มขึ้น ซึ่งมีสาเหตุมาจากความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน และมีผลต่อปริมาณสัตว์ป่า แมลง และ ไข่แมลง เพิ่มขึ้นด้วย

ตารางที่ 2.1 ที่ตั้งและขนาดพื้นที่ป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ปีงบประมาณ 2543 จำแนกตามหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอในจังหวัดขอนแก่น

ลำดับ ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	ค่าพิกัตที่ตั้งป่า ชุมชน		ขนาด พื้นที่ (ไร่)
				E	N	
1	ห้วยแร่	วังม่วง	เปือยน้อย	268600	1754000	150
2	หนองนกเขียน	ขามป้อม	เปือยน้อย	272300	1764000	132
3	โนนเขวา	ท่านางแนว	แวงน้อย	216800	1757500	524
4	ทางขวาง	ทางขวาง	แวงน้อย	224300	1743500	147
5	โนนข่า	โนนทอง	แวงใหญ่	218400	1759200	771
6	เมืองเพี้ย	เมืองเพี้ย	บ้านไผ่	249400	1780100	150
7	หินตั้ง	หินตั้ง	บ้านไผ่	268300	1774000	132
8	แก่นเท่า	ป่ามะนาว	บ้านฝาง	238300	1809800	400
9	ป่าชาด	บัวใหญ่	น้ำพอง	280200	1738500	450
10	คอกคี่	บัวใหญ่	น้ำพอง	282900	1738800	350
11	กุดคูก	ทรายมูล	น้ำพอง	278200	1844100	160
12	เหล่าใหญ่	บ้านขาม	น้ำพอง	286400	1833600	11
13	ท่าพระยาณรงค์	ศรีสุขสำราญ	อุบลรัตน์	258000	1771500	63
14	หนองแสง	ศรีสุขสำราญ	อุบลรัตน์	258600	1772700	320
15	โสกใหญ่	บ้านโคก	กิ่ง อ.โคกโพธิ์ไชย	220100	1786300	400
16	หนองบัวแดง	หนองเม็ก	หนองสองห้อง	259600	1747000	499
17	หนองแวงยาว	คอนคู้	หนองสองห้อง	270500	1750500	644
รวม	17 หมู่บ้าน	15 ตำบล	8 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ	-	-	5,303
				ขนาดพื้นที่		ต่ำสุด 11 ไร่
						สูงสุด 771 ไร่
						เฉลี่ย 311.94 ไร่

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น (2543) และจากการสำรวจเพิ่มเติมโดยผู้ศึกษา (2548)

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งและขนาดพื้นที่ป่าชุมชนตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. 2543

ที่มา: ศูนย์ผลิตข้อมูลและสารสนเทศ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 8 (2548)

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่าชุมชน

2.5.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

2.5.1.1 คำจำกัดความ

ประทาน คงฤทธิศึกษาการ (2529 อ้างถึงใน วุฒิชัย พิรุณสุนทร, 2544) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการ กล่าวว่า คำว่า “การบริหาร” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า administration และคงใช้คำว่า management หรือ การจัดการ ได้เช่นเดียวกัน ซึ่งการบริหารหรือการจัดการนี้ได้มีการศึกษาและรวบรวมขึ้นเป็นระบบ มีการค้นคว้ารวบรวมขึ้นเป็นทฤษฎี จึงเห็นว่า การบริหารเป็นศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า administrative science หรือ management science

2.5.1.2 ทรัพยากรในการบริหารจัดการ

สมคิด บางโม (2539) กล่าวว่า การจัดการหรือการบริหารกิจการต่างๆ จำเป็นต้องมีทรัพยากรอันเป็นปัจจัยพื้นฐานทางการจัดการ โดยทั่วไปถือว่าทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการมีอยู่ 4 ประการ ซึ่งรู้จักกันในนาม 4 M ได้แก่

- (1) คน (Man) เป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมขององค์กรนั้น
- (2) เงิน (Money) ใช้สำหรับเป็นค่าจ้างและค่าใช้จ่ายการดำเนินการ
- (3) วัสดุสิ่งของ (Materials) ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ

รวมทั้งอาคารสถานที่

(4) การจัดการ (Management) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการจัดการปัจจัยในการบริหารทั้ง 4 ประการนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการ เพราะประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการจัดการขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์และคุณภาพของปัจจัยดังกล่าวนี้

ในด้านของธุรกิจเอกชนหรือการจัดการธุรกิจ ได้กล่าวถึงปัจจัยของการจัดการไว้ว่ามี 6 M โดยเพิ่มเรื่องตลาดจำหน่ายสินค้าและเครื่องจักรสำหรับผลิตสินค้า ดังนี้

- (1) คน (Man) เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ
- (2) เงิน (Money) สำหรับเป็นค่าจ้างและค่าใช้จ่ายการดำเนินการ
- (3) วัสดุสิ่งของ (Materials) ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องใช้ และอาคาร

สถานที่

- (4) วิธีการ (Method) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการจัดการ
- (5) ตลาด (Market) เป็นที่สำหรับจำหน่ายสินค้าและบริการ
- (6) เครื่องจักรกล (Machine) ใช้สำหรับผลิตสินค้าและบริการ

2.5.1.3 กระบวนการบริหารจัดการ

สมคิด บางโม (2539) ได้กล่าวถึง แนวความคิดเกี่ยวกับ กระบวนการบริหารจัดการ (process of management) เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นว่าผู้จัดการมีหน้าที่รับผิดชอบอะไรบ้าง มีงานอะไรที่จะต้องทำ และควรจะทำอะไรก่อนหลัง นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับผู้จัดการที่จะได้ยึดเป็นหลักในการปฏิบัติงาน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจกล่าวได้ว่าหัวใจของกระบวนการจัดการคือหน้าที่ของการบริหาร (functions of the executive) และยังได้รวบรวมเอาแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการของ อองรี ฟาโยล เป็นบุคคลแรกที่วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบมูลฐานของการจัดการว่ามี 5 ประการ (POCCC) กระบวนการจัดการของฟาโยลมีดังนี้

- (1) การวางแผน (Planning) คือการศึกษาข้อมูลในปัจจุบันและคาดการณ์ในอนาคต แล้ววางแผนเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติไว้
- (2) การจัดการหน่วยงาน (Organizing) คือการจัดโครงสร้างของหน่วยงานหรือองค์การออกเป็นหน่วยงานย่อยๆ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบหน่วยงาน การจัดสรรคนเข้าทำงานในตำแหน่งต่างๆ
- (3) การสั่งการบังคับบัญชา (Commanding) คือการสั่งให้คนทำงานตามที่มีมอบหมายงานให้ทำบังคับบัญชาพนักงานให้ทำตามภารกิจของหน่วยงาน
- (4) การประสานงาน (Coordinating) คือการจัดระเบียบการทำงานไม่ให้ก้าวก้ำก้ำกัน ติดต่อประสานงานให้หน่วยงานย่อยๆ ต่างองค์การ และประสานคนให้ทำงานโดยราบรื่น ไม่ขัดแย้งกัน
- (5) การควบคุม (Controlling) คือการควบคุมให้พนักงานปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ตรวจสอบให้ผลการปฏิบัติงาน เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ หรือ ควบคุมให้ทำงานตามระเบียบข้อบังคับที่วางไว้

Gulick and Urwick (อ้างถึงใน ประยูร อุคตเสียง, 2534) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบการบริหาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปคือ “POSDCoRB” เป็นหลักในการอธิบาย พอสรุปได้ ดังนี้

- (1) การวางแผน จะต้องสอดคล้องกับปัญหา และความต้องการของบุคคลเป้าหมายและมียุทธวิธีในการดำเนินงาน มีงบประมาณ อัตราค่าจ้าง หรือบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญ และมีระบบการตรวจสอบติดตามประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ
- (2) การจัดรูปองค์กร การจัดรูปองค์กรมีส่วนสำคัญยิ่งถ้าเป็นหน่วยงานเอกชนย่อมจะมีความคล่องตัวในการจัดรูปองค์กร มีการแบ่งหน่วยงานอย่างเหมาะสมกับภารกิจ

ความรับผิดชอบ ถ้าเป็นหน่วยงานราชการส่วนใหญ่ จะมีปัญหาติดขัดอยู่ที่งบประมาณ และ ัตรากำลัง รวมทั้งวัสดุ อุปกรณ์ด้วย ดังนั้นรูปแบบการจัดรูปองค์กรจึงค่อนข้างจะตายตัว เปลี่ยนแปลงค่อนข้างยาก อาจจะแก้ไขโดยการประสานงาน หรือมีการยืมตัวบุคคลมาช่วยเหลือในงานเร่งด่วน หรือในงานที่จำเป็นจะต้องระดมคนช่วย เช่น การจัดอบรม การสัมมนา ประชุม ฯลฯ เป็นต้น จำเป็นต้องมีคนมากมาช่วยดูแลรับผิดชอบ

(3) การสั่งการ หมายถึง การมอบหมายงาน การสั่งการ ให้ผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติ การสั่งการนั้นอาจจะเป็นในรูปคำพูดวาจาหรืออยู่ในรูปเป็นลายลักษณ์อักษร ปกติในการสั่งอย่างนั้นทางการมักจะสั่งการในรูปลายลักษณ์อักษรซึ่งเป็นหลักฐานยืนยัน และง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ การสั่งการให้ใครทำอะไร ทำมากน้อยแค่ไหน ให้เวลาทำนานเพียงใด ขึ้นอยู่กับชนิดของงานทั้งปริมาณคุณภาพ และขีดความสามารถของบุคคลที่ปฏิบัติ

(4) การจัดอัตรากำลัง เปรียบไปแล้วก็เหมือนการจัดหน่วยรบ หรือกองกำลังในกองทัพซึ่งมีผลต่อการรบเป็นอย่างมาก การจัดอัตรากำลังพิจารณาสัมพันธ์กับการจัดองค์กร โดยเกี่ยวข้องกับภารกิจหน้าที่ของหน่วยงาน หรือองค์กรปริมาณคนกับงาน ที่จะทำจะต้องเป็นสัดส่วนที่เหมาะสม ทั้งปริมาณและคุณภาพ งานใดที่ยากต้องใช้คนที่ชำนาญงาน หรือใช้คนทำมากกว่างานที่ง่าย ชนิดของงานหนักงานเบาก็ควรได้รับการพิจารณาด้วย ผู้บริหารต้องสร้างบรรยากาศให้ผู้ร่วมงานเห็นว่าทุกหน่วยงานมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เพื่อขวัญกำลังใจในการทำงาน

(5) การประสานงาน หมายถึง การหาข้อยุติหรือแสวงหาแนวทาง ร่วมกันในการทำงาน ในงานที่เกี่ยวข้องกันโดยความพยายามที่จะลด หรือหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความ ข้ำซ้อนกัน จนเกิดความขัดแย้งกัน แต่จะพยายามให้มีการประสานและเชื่อมต่องาน ที่แต่ละ หน่วยงานแต่ละส่วน แต่ละองค์กรปฏิบัติในความรับผิดชอบเพื่อให้แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม ดำเนินต่อเนื่องไปจนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของหน่วยงานหรือองค์กร ดังนั้นการที่จะ ประสานงานกันให้มีประสิทธิภาพนั้น บุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทุกระดับจะต้องมีความรู้ความ เข้าใจ และมีทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงาน หรือแผนงานที่รับผิดชอบ โดยมีพื้นฐานความเข้าใจในเรื่อง กลุ่มเป้าหมาย (target groups)

(6) การรายงาน หมายถึง การบันทึกหรือการบอกกล่าวเล่าแจ้งถึง ผลคืบหน้าในงานที่บุคลากรที่เกี่ยวข้องปฏิบัติ หรือของหน่วยงาน รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในงานที่ ทำ เพื่อให้ผู้บังคับบัญชา ผู้มีอำนาจสั่งการ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบ ดำเนินการหรือหาทาง แก้ไข อีกทั้งการรายงานยังมีประโยชน์ในการที่จะใช้เป็นหลักฐานในการทบทวนตรวจสอบใน ภายหลังเพื่อการปรับปรุงงานของหน่วยงานหรือองค์กร การรายงานต้องรายงานสภาพข้อเท็จจริง

มีการสรุปประเด็นสำคัญไม่เยิ่นเย้อ ใช้ภาษาสุภาพรัดกุมได้ใจความชัดเจน ไม่กำกวม ทำให้ผู้อ่านรู้เข้าใจ เมื่อการรายงานแล้ว สิ่งสำคัญก็จะต้องมีการดำเนินการตามที่เห็นสมควร หากไม่มีการดำเนินการ อาจจะทำให้งานที่เกี่ยวข้องของดำเนินการต่อไปไม่ได้งานจะหยุดชะงักอาจจะเป็นผลเสียต่อ ขบวนการศึกษา หรือขบวนการพัฒนาโดยส่วนร่วม

(7) การจัดทำงบประมาณ การจัดการศึกษาหรือการพัฒนา ปกติจะเป็น บริการของรัฐที่จะจัดให้แก่ประชาชนของตนเอง กรณีประเทศไทยก็เช่นเดียวกันบริการการศึกษา ส่วนใหญ่รัฐจัดให้ ในแต่ละปีจะมีการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินประจำปี โดยที่แต่ละหน่วยงาน กอง กรม กระทรวง ของรัฐ จะต้องจัดทำแผนงานและประมาณการงบประมาณที่ใช้ในการ ดำเนินงานของหน่วยงานของตนล่วงหน้า เพื่อรัฐจะได้พิจารณาจัดสรรให้ บ่อยครั้งงบประมาณที่แต่ละ หน่วยงานได้รับจะน้อยกว่าที่เสนอขอไป ดังนั้นหน่วยงานจำเป็นจะต้องปรับแผนงาน โครงการ ให้เหมาะสมกับจำนวนเงินงบประมาณที่ได้รับจัดสรร กรณีของเอกชนค่อนข้างจะคล่องตัวในการ ดำเนินงานในด้านงบประมาณถ้าจะกล่าวเรื่องงบประมาณที่เอกชนใช้บริการการศึกษาแก่ประชาชน ทั่วไปค่อนข้างน้อยไม่เพียงพอ เนื่องจากเอกชนมักมองในเรื่องธุรกิจที่จะต้องคิดถึงกำไร หรือ ผลประโยชน์เป็นสำคัญ การที่จะมาลงทุนทางด้านนี้ไม่ค่อยจะมี ถ้าจำเป็นก็คงจะทำให้รูปธุรกิจ อย่างไม่แล้วแต่นอกจากหน่วยงานดังกล่าว ยังมีองค์กรการกุศลอื่นๆ ที่มีงบประมาณพิเศษเข้า มาร่วมดำเนินการด้านการศึกษาแก่ประชาชนในชนบทในหลายท้องที่ แต่การดำเนินงานก็ยังอยู่ใน วงจำกัด

การจัดทำงบประมาณนั้นจะต้องมีแผนงาน มีโครงการ หรือกิจกรรมที่จะทำ มีความชัดเจน ในเรื่องความเป็นไปได้ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ผู้ได้รับผลประโยชน์ วิธีดำเนินการ การติดตาม ประเมินผล และหน่วยงานที่รับผิดชอบรวมทั้งบุคลากร

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้อาศัยกรอบแนวคิดด้านการบริหารจัดการโดยพิจารณาถึง ปัจจัยการ บริหาร กระบวนการบริหาร และหน้าที่ในการบริหาร เป็นแนวคิดหลักในการกำหนดประเด็น การศึกษาเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงาน ด้านการบริหาร โครงการของคณะกรรมการป่าชุมชนตาม โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน

2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

เลิศ จันทนภาพ (2528) กล่าวว่า ความมุ่งหมายของการจัดการป่าไม้ คือ การจัดให้มีกำไรสูงสุดแก่บุคคลจำนวนมากที่สุดตลอดไป โดยการจัดการป่าไม้ให้ได้มาซึ่งผลกำไรสูงสุดนั้น มิได้คำนึงถึงผลประโยชน์ในรูปของไม้หรือผลิตภัณฑ์เท่านั้น หากต้องคำนึงถึงคุณค่าของป่าไม้ใน ด้านอื่นๆอีกด้วย เป็นต้นว่า ประโยชน์ในการป้องกันรักษาต้นน้ำลำธาร การอนุรักษ์ดิน การ อนุรักษ์สัตว์ป่า การควบคุมความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ หรือเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของ

สาธารณสุข ฯลฯ การที่ป่าอำนวยการดูแลให้หลายด้านนี้เอง ทำให้การจัดการป่าไม้ต้องเป็นไปโดยมีความมุ่งหมายหรือมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ดังนี้

- 1) เพื่อให้ป่าที่ได้รับการจัดการ ดำรงอยู่ในสภาพป่าที่สมบูรณ์ในบั้นปลาย
- 2) เพื่อให้ป่าที่ได้รับการจัดการสามารถอำนวยการผลิตอันทรงคุณค่าในทางเศรษฐกิจ คือ สามารถผลิตไม้และของป่าให้ได้ผลมากที่สุด และมีคุณภาพที่ดีที่สุดโดยสม่ำเสมอ
- 3) เพื่อให้ป่าที่ได้รับการจัดการสามารถทรงอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศ ควบคุมความชุ่มชื้น ควบคุมปริมาณและกระแสน้ำ ป้องกันการพังทลายและการกัดเซาะดินอย่างได้ผล
- 4) เพื่อที่จะกำหนดแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมตามหลักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ (2538) ได้ให้แนวคิดการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชน ดังนี้

1) ป่าชุมชนเป็นป่าที่ได้รับการฟื้นฟูและจัดการโดยชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์จากผลิตผลจากป่าได้อย่างยั่งยืน และตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งเพื่อรักษาระบบนิเวศน์ของป่า ตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด

2) ชุมชนถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ทุกรูปแบบ เพราะคนในชุมชนหรือชุมชนต่อชุมชน มีความสำคัญกันอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง มีวัฒนธรรม ความเชื่อถือร่วมกัน ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสร้างจิตสำนึกของ ชุมชนบนพื้นฐานความคิดเดียวกัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3) องค์กรชุมชนคือกลไกในการจัดการป่าชุมชน เพื่อบรรลุมติวัตถุประสงค์ร่วมกันเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมีมาตรการและกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนรับการจัดการของชุมชนเอง

4) การดำเนินงานร่วมกันระหว่างประชาชนและภาครัฐจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนา แบบประชารัฐ

Klee (1991 อ้างถึงใน อภิเดช หมั่นน้อย, 2548) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ว่าการลดลงของพื้นที่ป่าจะเป็นตัวทำลายแหล่งต้นน้ำ ทำให้แร่ธาตุในดินเสียหาย ทำให้แหล่งน้ำดินเงิน เกิดอุทกภัยในที่ลุ่ม ซึ่งมักจะส่งผลถึงสภาวะอากาศของท้องถิ่น แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม แหล่งนันทนาการ และส่งผลกระทบต่อการศึกษาวิจัยจุดประสงค์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ก็เพื่อที่จะก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์สูงสุดจากป่า ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึง ความเสียหายของระบบนิเวศน์ให้น้อยที่สุด การจัดการทรัพยากรป่าไม้ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่ การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า การปลูกป่า และการอนุรักษ์ป่าไม้

1) การเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่า (harvesting) เทคนิคทางวนวัฒนวิธี ที่นำมาใช้ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าหรืออาจเรียกว่าการทำไม้ออกจากป่า ได้แก่ ระบบเลือกตัด (selective cutting) ระบบตัดหมด (clear cutting) ระบบรอบหมุนเวียนระยะสั้น (short rotation silvicultural)

(1) ระบบเลือกตัด หรือการตัดสาง คำนึงถึงชนิดไม้ ขนาดและสภาพของไม้ วิธีนี้จะสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติที่มีการคัดเลือกไม้ที่อ่อนแอกว่าไม้ที่เป็นโรค และไม้ที่หมดอายุ ระบบเลือกตัดนี้เหมาะสำหรับสภาพป่าที่มีต้นไม้หลายชั้นอายุ หรือต้นไม้หลายชนิดที่มีมูลค่าทางการค้าแตกต่างกัน ในขณะเดียวกันคุณภาพของต้นไม้จะได้รับการปรับปรุง และกล้าไม้ที่เคຍอยู่ในร่วมเงาของไม้ที่ตัดออกก็จะสามารถเจริญเติบโตขึ้นทดแทนได้ พร้อมทั้งความหลากหลายของชนิดพันธุ์ อายุ และชั้นความโตของต้นไม้ แต่ระบบนี้มักใช้ได้ดีกับเฉพาะพวกไม้ที่ทนร่ม นักอนุรักษ์มักนิยมระบบเลือกตัดนี้เนื่องจากการจำลองหรือเลียนแบบธรรมชาติ

(2) ระบบตัดหมด โดยระบบนี้ต้นไม้ทั้งหมดจะถูกนำออกจากพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับชนิดไม้ที่ทำเพื่อการค้าโดยตลอด และมีชั้นอายุเดียวกันซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลา กำลังงานรวมทั้งต้นทุน แต่มีข้อโต้แย้งว่าระบบตัดหมดจะเสี่ยงต่อการเกิดโรคแมลงและไฟป่า นักจัดการป่าไม้ ชี้ว่าระบบตัดหมดจะทำให้เกิดการสูญเสียหน้าดิน ระบบชลประทานในพื้นที่การเกษตรรวมทั้งทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ที่อยู่ต่ำกว่าพื้นที่ที่ทำไม้ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า สภาพความสวยงามตามธรรมชาติ การเพิ่มปริมาณการไหลบ่าของน้ำจะนำไปสู่การสูญเสียดินและแร่ธาตุในดิน การเคลื่อนย้ายไม้ออกจากพื้นที่ขนาดใหญ่จะเป็นการทำลายป่าธรรมชาติ และทำให้เกิดการกัดเซาะหน้าดินและธาตุอาหารในดิน รวมทั้งทำให้โครงสร้างของดินแน่นขึ้นเกิดปัญหาต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้

(3) ระบบตัดไว้ร่วม (shelterwood cutting) หรือระบบรอบหมุนเวียนระยะสั้น เป็นการตัดไม้ที่มีอายุได้ขนาดตัดฟันออกจากป่าทีละน้อย ติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี เป็นส่วนหนึ่งของรอบหมุนเวียน (rotation) การตัดไม้ออกจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการตัดสางขยายระยะ การสืบพันธุ์เริ่มเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ภายใ้ความคุ้มครองของไม้ที่มีอายุ และเมื่อไม้วัยรุ่นเหล่านี้สามารถทรงตัวอยู่ได้โดยลำพังแล้ว จึงตัดไม้ที่มีอายุออกหมด ระบบนี้เหมาะสำหรับตัดไม้ที่มีอายุเดียวกันและไม้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์หรือมีชนิดเดียว

2) การปลูกป่า (reforestation) มีทั้งแบบตามธรรมชาติและแบบที่มนุษย์เป็นผู้ปลูกโดยอาศัยเครื่องมือต่างๆ การตัดสินใจเลือกแบบใดนั้นขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์ไม้ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิอากาศและลักษณะของดิน

สำหรับการปลูกป่าโดยมนุษย์ (methods of artificial reforestation)

ประกอบด้วยวิธีหลัก 3 วิธี ได้แก่ การปลูกโดยกล้าไม้ที่มีอยู่ในป่า (planting wild seedling) การปลูกด้วยเมล็ด (direct seedling) และการปักชำ (planting cutting)

3) การอารักขาป่าไม้ (forest protection) อีกภารกิจหนึ่งของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ คือ การป้องกันภัยจากปัจจัยแวดล้อมที่จะมาทำลายป่าไม้ ได้แก่ โรคพืช (diseases) แมลง (insect) ไฟป่า (forest fire) สัตว์ สภาพอากาศ เป็นต้น

จากกรอบแนวคิดการจัดการป่าไม้ ข้างต้น ทำให้ทราบว่า การจัดการป่าไม้เป็นการบูรณาการศาสตร์แขนงต่าง ๆ เข้ากับวิชาการป่าไม้ เพื่อจัดการพื้นที่ป่าไม้ให้อำนวยประโยชน์ต่อส่วนรวมทั้งในด้านเนื้อไม้และด้านอื่น ๆ อย่างเพียงพอและต่อเนื่อง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ องค์การในการจัดการ การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ตลอดจนศักยภาพของป่าไม้ในการรองรับการใช้ประโยชน์อีกด้วย สำหรับกิจกรรมการจัดการป่าไม้สรุปได้ 3 ด้าน คือ ในด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนา และด้านการใช้ประโยชน์จากป่า

สำหรับการศึกษารุ่นนี้ ได้ใช้กรอบแนวคิดในการจัดการป่าไม้ เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายตัวแปรตามในความคิดเห็นของราษฎรต่อการจัดการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ในด้านของการอนุรักษ์ป่าชุมชน พัฒนาป่าชุมชน และการแบ่งปันประโยชน์จากป่าชุมชน

2.5.3 แผนงานและโครงการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

2.5.3.1 กรอบแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน (ปี 2540-2544)

กรมป่าไม้ (2543) ได้กล่าวถึง การกำหนดกรอบแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน (2540-2544) ของกรมป่าไม้ ไว้ดังนี้

1. หลักการและเหตุผล

การดำเนินงานด้านป่าชุมชน ในระยะเริ่มแรกได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2525 อนุมัติให้กรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดินดำเนินงานโครงการปลูกไม้ใช้สอยชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ที่ให้ประชาชนได้เรียนรู้ และเข้าใจถึงคุณค่าของป่าไม้ รวมถึงวิธีการปลูกไม้สำหรับใช้สอยประจำหมู่บ้าน ซึ่งจะช่วยรักษาความสมดุลตามธรรมชาติ และป้องกันการบุกรุกทำลายป่าอีกด้วย ในปี 2530 กรมป่าไม้ได้รับมาดำเนินการเองและเปลี่ยนแปลงชื่อมาเป็นโครงการพัฒนาป่าชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา กรมป่าไม้ได้ปรับโครงการนี้เป็นงานพัฒนาป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในแผนงานส่งเสริมและพัฒนาการป่าไม้ โดยดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนองค์กรประชาชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟู ป้องกัน และแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเร่งรัดการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน

2. แนวคิด

1) ป่าชุมชนเป็นป่าที่ได้รับการฟื้นฟูและจัดการโดยชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์จากผลิตผลจากป่าได้อย่างยั่งยืน และตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนรวมทั้งเพื่อรักษาระบบนิเวศน์ของป่า ตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด

2) ชุมชนถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ทุกรูปแบบ เพราะคนในชุมชนหรือชุมชนต่อชุมชน มีความสัมพันธ์กัน มีวัฒนธรรม ความเชื่อร่วมกัน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสร้างสำนึกของชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3) องค์กรชุมชนคือกลไกในการจัดการป่าชุมชน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยการหามาตรการและออกกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนเพื่อรองรับการจัดการของชุมชนเอง

4) การดำเนินงานร่วมกันระหว่างประชาชน และภาครัฐจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาแบบประชารัฐ

3. หลักการของแผนแม่บท

1) สร้างสำนึก และเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนสามารถวางแผนการจัดการทรัพยากรดิน, น้ำ, ป่าไม้ ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2) ลดความเสียหาย ความสมดุลย์ทางระบบนิเวศน์ โดยที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดการและบำรุงรักษา

3) ป่าชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการการใช้ประโยชน์ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

4) มุ่งเน้นให้เกิดความร่วมมือและสร้างพลังของทุกกลุ่มทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรทางศาสนา และสถาบันทางวิชาการ เพื่อที่เป็นแนวทางนำไปสู่การลดปัญหาความขัดแย้ง

4. วัตถุประสงค์ระยะยาว

เพื่อพัฒนาศักยภาพของประชาชน และองค์กรประชาชน ให้มีขีดความสามารถและมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งให้ได้รับประโยชน์ที่ตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนอย่างยั่งยืน ตลอดจนทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และลดปัญหาความขัดแย้งด้านป่าไม้ระหว่างรัฐกับประชาชน

5. วัตถุประสงค์ระยะสั้น

1) เพื่อเสริมให้ราษฎรในชุมชน ได้มีความรู้ ความเข้าใจ และสำนึก ในการอนุรักษ์ พัฒนารวมทั้งการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน

2) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนศักยภาพขององค์กรชุมชน โรงเรียน และสถาบันทางศาสนา ให้มีความสามารถวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ อย่างยั่งยืน โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและระเบียบกฎหมายที่มีอยู่

3) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนางาน ร่วมกันกับ ภาครัฐ และองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

4) เพื่อศึกษา ความเหมาะสมของรูปแบบและกระบวนการจัดการ ด้านป่าชุมชน ด้านวนเกษตร และความหลากหลายทางชีวภาพตลอดจนผลกระทบจากการใช้ ประโยชน์และการจัดการในเขตพื้นที่ป่าชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและระบบนิเวศ

6. เป้าหมายของแผน

1) สำรวจและจัดทำระบบข้อมูลด้านป่าชุมชน พัฒนาศักยภาพของ ประชาชน และองค์กรประชาชน ส่งเสริมและสนับสนุน เครื่องมือสื่อต่างๆ สำหรับการ ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม ตลอดจนจัดทำเรือน เพาะชำชั่วคราว การเพาะกล้าไม้ และการปลูกป่าชุมชน ของหมู่บ้านเป้าหมาย 3,500 หมู่บ้าน

2) พัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง 5,000 คน

3) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาป่าชุมชนในเขตพื้นที่แนวกันชน 6 แห่ง 216 หมู่บ้าน

4) ส่งเสริมการพัฒนาป่าในเมือง ป่าโรงเรียน และป่าในวัด 76 จังหวัด

5) สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ศึกษาและพัฒนาวน ศาสตร์ชุมชน 12 แห่ง

6) สนับสนุนกิจกรรมของศูนย์การสาธิตพุทธศาสนากับป่าไม้ 8 แห่ง

7. พื้นที่ดำเนินการ ได้แก่ พื้นที่ตำบลเป้าหมาย ที่มีศักยภาพที่จะสามารถ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาป่าชุมชนในรูปแบบต่างๆ ได้ พื้นที่ที่ขาดแคลนแหล่งไม้ใช้สอย หรือพื้นที่ที่ดินเสื่อมโทรม พื้นที่ที่เหมาะสมตามโครงการหมู่บ้าน ป้องกันตนเองชายแดน (ปชด) หมู่บ้านที่อยู่ติดกับแนวเขตป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ สปก. พื้นที่ดำเนินการ โครงการส่งเสริม พัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชน

8. ระยะเวลาในการดำเนินงาน และหน่วยงานรับผิดชอบ

ปี 2540 – ปี 2544 (ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8) โดยส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า สำนักงานป่าไม้เขต และสำนักงานป่าไม้จังหวัด

9. แนวทางดำเนินการ

กำหนดยุทธศาสตร์หลัก 3 ประการ คือ

- 1) การพัฒนาโดยการกำหนดพื้นที่เป้าหมายเป็นตำบล เพื่อให้สอดคล้องกับแนวนโยบายกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาค
- 2) กำหนดให้ชุมชนในพื้นที่เป็นเป้าหมายดำเนินกิจกรรมการพัฒนา
- 3) กำหนดเป้าหมาย ประเด็นการพัฒนาแบบผสมผสานทั้งด้านระบบนิเวศน์ และระบบสังคม และระบบเศรษฐกิจ

10. กลยุทธ์ เป็นการดำเนินงานในลักษณะดังนี้

- 1) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีศักยภาพในการดำเนินการอนุรักษ์ป่าชุมชน มากยิ่งขึ้น
- 2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยประชาชนเป็นผู้ปฏิบัติ รัฐเป็นผู้สนับสนุน
- 3) พัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐให้สามารถปฏิบัติงานร่วมกัน ได้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
- 4) การดำเนินงานด้านป่าชุมชน จะต้องพิจารณาใช้โครงสร้างปกครองหลักของประเทศเป็นหลัก
- 5) การจัดให้มีระบบข้อมูลของชุมชน ทั้งด้านนิเวศ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อใช้ในการวางแผนส่งเสริมและพัฒนาป่าไม้ของชุมชน
- 6) ให้มีการประสานงาน ดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ เพื่อร่วมมือในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาป่าชุมชน
- 7) สนับสนุนให้มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับภูมิปัญญาของชุมชน
- 8) เป็นการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนในระหว่างหมู่บ้านและในระดับตำบล

11. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ประชาชน มีสำนึกในการอนุรักษ์ ร่วมกันฟื้นฟูและพัฒนาป่าชุมชน องค์กรประชาชนสามารถจัดการป่าชุมชน ได้อย่างถูกวิธีสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนรวมทั้งระเบียบกฎหมายที่มีอยู่ ประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรอื่นๆ ได้ร่วมกันคิด ตัดสินใจ และ

วางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้ปัญหาความขัดแย้งด้านป่าไม้ลดลง รูปแบบและแนวทางการจัดการป่าชุมชน ทั้งในพื้นที่ป่าและรอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์สำหรับเป็นแนวกันชนจำนวน 6 แห่งจะได้รับการพัฒนาและส่งเสริมไปยังพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

12. แผนงานและกิจกรรม

1) แผนงานเตรียมความพร้อมของชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ กิจกรรมการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา การจัดตั้งองค์กรชุมชน/องค์กรเครือข่าย ในรูปแบบคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน การจัดเวทีชุมชนและเวทีเครือข่ายชุมชน การออกมาตรการและการวางแผนจัดการป่าชุมชน

2) แผนงานประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรมการประชาสัมพันธ์ทุกรูปแบบ จัดทำและรวบรวมข่าวสาร เอกสารทางวิชาการ สื่อภาพและวีดิทัศน์ ตลอดจนสนับสนุนเครื่องมือ สื่อ อุปกรณ์ โสตฯ ฯลฯ

3) แผนงานสร้างระบบข้อมูลพื้นที่ ได้แก่ กิจกรรมสำรวจข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคมและนิเวศ กิจกรรมจัดทำแผนที่หมู่บ้านทุกหมู่บ้าน กิจกรรมจัดทำรูปแบบจำลองแผนที่มาตราส่วน 1: 5,000 ทุกหมู่บ้าน กิจกรรมจัดทำระบบข้อมูล GIS ในระดับพื้นที่ กิจกรรมการเผยแพร่ข้อมูล

4) แผนงานจัดการทรัพยากรโดยชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ กิจกรรมการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เช่นการร่วมกันกำหนดเขตพื้นที่ป่าชุมชน การส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างอนุรักษ์ กิจกรรมส่งเสริมการพัฒนาป่าชุมชนและวนเกษตร กิจกรรมการพัฒนาป่าในเมือง ป่าในวัด ป่าในโรงเรียน

5) แผนงานเตรียมความพร้อมของในด้านระเบียบกฎหมาย ได้แก่ กิจกรรม ร่างระเบียบป่าชุมชนภายใต้กฎหมายป่าไม้เดิม กิจกรรมการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน กิจกรรมการร่างระเบียบป่าชุมชนให้อธิบดีกำหนด กิจกรรมการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบในระดับจังหวัด กิจกรรมประกาศป่าชุมชน เพิกถอนป่าชุมชน และ กิจกรรมจัดทำระเบียบป่าชุมชน

6) แผนงานการศึกษาและการพัฒนา ได้แก่ ศึกษารูปแบบความเหมาะสม และกระบวนการจัดการป่าชุมชนของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ศึกษาถึงผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม ศึกษาและวิจัยถึงประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพจากป่าชุมชน ประสานความร่วมมือทางด้านวิชาการด้านเทคนิคจากหน่วยงานทั้งภายในและนอกประเทศ

7) แผนงานประสานงานกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กิจกรรมการประสานแผนทั้งในระดับนโยบายและพื้นที่ กิจกรรมการประสานแผนปฏิบัติ

8) แผนงานด้านติดตามประเมินผล ได้แก่ กิจกรรมการวางแผนการติดตามผล และการประเมินผล

2.5.3.2 โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน

กรมป่าไม้ (2543) กรมป่าไม้ได้อนุมัติโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ประจำปีงบประมาณ 2543 ให้ป่าไม้จังหวัดทั่วประเทศดำเนินการ สำหรับสำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการตามโครงการจำนวน 17 หมู่บ้าน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. หลักการและเหตุผล

ป่าไม้เป็นแหล่งอาหารของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ องค์ประกอบของป่า ได้แก่ พืช สัตว์ป่า และแมลง เคยถูกใช้เป็นอาหารประจำของคนในท้องถิ่นอย่างที่เราเคยได้ยินว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ความอุดมสมบูรณ์ในป่า เช่น หน่อไม้ เหิน และปลา กบ กระต่าย เหล่านี้เป็นอาหารตามธรรมชาติซึ่งหาได้ง่าย คนในท้องถิ่นไม่ค่อยได้ใช้เงินทองในการซื้อหาอาหารสักเท่าไร แต่ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองไทยในเรื่องเหล่านี้ได้สูญหายไปเกือบสิ้นแล้ว โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน เป็นโครงการที่มีแนวคิดที่สนับสนุนให้เกษตรกรในท้องถิ่นทั่วประเทศจัดการป่า ให้เป็นแหล่งอาหารชุมชน และเป็นการรองรับราษฎรในชนบทที่มาหางานทำในกรุงเทพฯ ประสบปัญหาการว่างงาน ต้องถูกออกจางานและคืนถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนาเดิม เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างเดิม อันจะสอดคล้องกับการพัฒนาการเกษตรอย่างพอเพียงแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

1) เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนในชนบทของประเทศมีป่าไม้ของตนเองเพื่อใช้เป็นแหล่งอาหาร และไม้ใช้สอยตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนในชนบท

2) เพื่อพัฒนาและสนับสนุนศักยภาพขององค์กรชุมชนให้มีความสามารถในการจัดการป่าพื้นบ้านในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน กับ องค์กรของรัฐ

3. เป้าหมายของโครงการ สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการโครงการ ตามแผนปฏิบัติงานและงบประมาณ ประจำปี 2543 งานพัฒนาป่าไม้ จำนวน 17 หมู่บ้าน (กรมป่าไม้, 2543)

4. ระยะเวลาดำเนินงาน 1 ตุลาคม 2542 ถึง 30 กันยายน 2543
5. พื้นที่ดำเนินการ
  - 1) มีขนาดพื้นที่ดำเนินการแปลงละ 3 ไร่ขึ้นไป
  - 2) เป็นพื้นที่ป่าตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พุทธศักราช 2484
  - 3) เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตาม พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507
  - 4) เป็นพื้นที่เอกชนจะต้องได้รับการยินยอมเป็นหนังสือเป็นทางการ
  - 5) เป็นพื้นที่สาธารณะใช้ประโยชน์ร่วมกัน
6. หน่วยงานรับผิดชอบ
  - 1) คณะกรรมการประจำหมู่บ้าน
  - 2) องค์การบริหารส่วนตำบล
  - 3) สำนักงานป่าไม้อำเภอท้องที่
  - 4) สำนักงานป่าไม้จังหวัด
7. วิธีการดำเนินงาน

จังหวัดสั่งการให้ป่าไม้อำเภอประสานกับสำนักงานป่าไม้เขตฯ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ทุกตำบลให้ทราบถึงนโยบายและแนวทางของกรมป่าไม้ ในการส่งเสริมตามโครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน

1) ป่าไม้อำเภอร่วมประสานกับ กำนัน/ปลัด อบต. ในการสำรวจหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าสาธารณะ หรือป่าสงวนเสื่อมโทรมที่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก พื้นที่แปลงละประมาณ 3 ไร่ขึ้นไป และร่วมกับชุมชนลงขอบเขตในแผนที่ขนาด 1:4,000

2) ป่าไม้อำเภอร่วมกับ อบต. คัดเลือกผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มต่างๆ ที่มีความสนใจจากหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการฯ หมู่บ้านละ 10 คน เข้ารับการฝึกอบรม ซึ่งจัดโดยสำนักงานป่าไม้จังหวัด

3) ป่าไม้อำเภอสนับสนุนให้ อบต. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อเสวนาเรื่องโครงการและแนวทางการจัดทำโครงการ ตลอดจนการจัดทำแผนการจัดการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน อาทิ การเตรียมพื้นที่ การคัดเลือกชนิดพันธุ์ไม้ การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกและบำรุงรักษา การกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ของชุมชน การจัดทำแนวเขต การขอจัดการพื้นที่ตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนฯ เป็นต้น

4) ป่าไม้อำเภอร่วมกับ อบต. สนับสนุนให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการประจำหมู่บ้าน เพื่อบริหารโครงการ

- 5) ป่าไม้อำเภอสนับสนุนการจัดทำเรือนเพาะชำชั่วคราวประจำหมู่บ้าน และชนิดเมล็ดพันธุ์ไม้ตามที่ชุมชนต้องการ รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินการเพาะชำกล้าไม้ป่ากินได้ ไม้ผล ประมาณร้อยละ 50 และเป็นไม้ใช้สอย ประมาณร้อยละ 50
- 6) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนปลูกป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน
- 7) ส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการและบำรุงรักษาดูแลเป็นการต่อเนื่อง
- 8) ติดตามและประเมินผลการดำเนินงานร่วมกับชุมชน

หมายเหตุ ในกรณีพื้นที่ดำเนินการไม่มีป่าไม้อำเภอให้จังหวัดแต่งตั้งเจ้าหน้าที่รับผิดชอบตามความเหมาะสม

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมาย มีแหล่งอาหาร และไม้ใช้สอยตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน
- 2) ชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมาย องค์กรชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบล หรือสภาตำบล เกิดการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาการขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ในที่สุด
- 3) เกิดกลุ่มองค์กรชุมชน ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจ สามารถจัดการป่าชุมชนในรูปแบบป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ได้อย่างถูกวิธีและสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นนั้น
- 4) เกิดการกระจายรายได้ ลดรายจ่ายของครัวเรือน และเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการท้องถิ่น ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนและรัฐเป็นผู้ให้การส่งเสริม สนับสนุนด้านวิชาการและวัสดุอุปกรณ์
- 5) เกิดการอนุรักษ์ และขยายพันธุ์พืชอาหารป่าพื้นบ้าน ให้คงอยู่ต่อไป ในลักษณะแปลงรวบรวมพันธุ์

2.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิบูลย์ จรรย์พันธ์ (2535) ได้ทำการศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรท้องถิ่น พบว่า (1) ลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบท แบ่งได้ 2 ประเภท คือ การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิม โดยอาศัยระบบความเชื่อเรื่องผี และพุทธศาสนา เป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน การจัดการป่าชุมชนในอีกลักษณะหนึ่งได้แก่ การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรทางสังคมเป็นหลักในการจัดการ โดยมีกฎระเบียบ ที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของ

สมาชิกในชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ (2) วัตถุประสงค์ของการจัดการป่าชุมชน มีทั้งในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชน (3) องค์ประกอบของการจัดการป่าชุมชน จะมีหน่วยงานสังคมทำหน้าที่เป็นแกนนำในการดำเนินการ เช่น ครอบครัว คณะกรรมการ เป็นต้น มีระบบแรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และยังเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งมีทั้งระบบการถือครองที่ดินและต้นไม้ร่วมกัน และระบบการถือครองที่ดินและต้นไม้ที่เป็นของเอกชน (4) ศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ชุมชนจะมีศักยภาพในระดับหนึ่ง โดยที่คณะกรรมการ และสถาบันทางศาสนา มีบทบาทเด่นในการเป็นแกนนำในการจัดการ โดยอาศัยทั้งแรงศรัทธาในศาสนาและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมีส่วนในการกำหนดขึ้นเป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการป่าชุมชน ที่สำคัญคือ ต้องให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนด้วยจึงจะสามารถระดมความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนได้เป็นอย่างดี

สมชัย เบญจชัย (2542) ได้ศึกษาทัศนคติของชาวบ้านต่อความสำเร็จของป่าชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดี หรือเห็นด้วยเป็นส่วนใหญ่ต่อการดำเนินงานป่าชุมชนในหมู่บ้าน ยกเว้นการปล่อยเลี้ยงสัตว์ วัว/ควายในป่าชุมชน และให้ปรับปรุงการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน และชาวบ้านมีทัศนคติที่ดี หรือเห็นด้วยต่อโครงการพัฒนาป่าชุมชน แต่ต้องปรับปรุงในเรื่องวัตถุประสงค์ที่ทำให้มีการเลี้ยงสัตว์ได้ในป่าชุมชน การกำหนดคุณสมบัติหมู่บ้านที่จะจัดตั้งป่าชุมชนว่าต้องขาดแคลนไม้ใช้สอยนั้น มีแนวโน้มไม่เห็นด้วย และการกำหนดจำนวนต้นไม้ที่จะปลูกหรือปลูกซ่อมในป่าชุมชนไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

มานิชญ์ อุปสินธุ์ (2542) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชน โครงการป่าชุมชน บ้านสะมะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนน้อย และเห็นว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีสิ่งที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ ขาดการสนับสนุนด้านการแนะนำ วัสดุ เครื่องมือทุน ปัจจัยด้านอาชีพ รายได้ การได้รับข่าวสาร การเป็นสมาชิกกลุ่ม การคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

ไกรสร วิริยะ (2543) ได้ศึกษาการพิจารณาหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของราษฎรบ้านสวนพลู ตำบลทัพหลวง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี พบว่าราษฎรส่วนใหญ่ เห็นด้วยกับการดำเนินงานป่าชุมชนของหมู่บ้าน ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมที่มีความสัมพันธ์ในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ รายได้ การเป็นสมาชิกกลุ่มของสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม การได้รับการฝึกอบรม การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชน